

RAPPORT

VEILIGHEID

OP WIND- EN
WATERMOLENS

DE HOLLANDSCHE MOLEN
Vereniging tot behoud van molens in Nederland

1. TOELICHTING OP HET RAPPORT.

A. In de laatste jaren is de belangstelling voor molens sterk toegenomen, waardoor het nodig is om in nog sterkere mate aandacht te besteden aan veiligheidsaspecten die aan het werken met molens zijn verbonden. Dit mede naar aanleiding van enkele ernstige ongelukken in de laatste tijd. De Vereniging De Hollandsche Molen heeft gemeend er goed aan te doen een werkgroep in het leven te roepen die als taak kreeg deze ingewikkelde materie te onderzoeken en vervolgens een rapport daarover samen te stellen.

Een eerste conclusie van de werkgroep was (mede door gesprekken met anderen) dat eigenlijk een mentaliteitsverandering noodzakelijk is: te vaak wordt, ook door ervaren molenaars, te lichtvaardig over veiligheid gedacht. Dikwijls neemt men aan (bewust of onbewust) dat alleen 'anderen' met ongelukken geconfronteerd zullen/kunnen worden.

In dit verband is lezing van hoofdstuk 4 zeer nuttig: door de invoering van de Arbwet en door de grotere aandacht die ook de rechtspraak tegenwoordig heeft voor bedrijfsongevallen, kunnen de financiële en strafrechtelijke gevolgen voor betrokkenen bijzonder hard aankomen.

Een goede regeling van de verantwoordelijkheden tussen eigenaar (gemeente, stichting enz.), de (vrijwillige) molenaar, hulpen en leerlingen is absoluut nodig; ook dan kan de aansprakelijkheid nog zorg genoeg geven.

In de hoofdstukken 5 e.v. komen de echte veiligheidsaspecten aan de orde. Bij het opstellen van dit deel van het rapport is er vanuit gegaan dat het enerzijds een volledige handleiding zou moeten zijn voor eigenaren, molenaars en molenmakers ten aanzien van de veiligheid, maar dat het anderzijds zo kort mogelijk en goed leesbaar moest zijn.

Over de indeling kan het volgende worden opgemerkt:

- a. bepalingen en controles die voor alle molens gelden, zijn in hoofdstuk 5 opgenomen.
- b. elk molentype heeft zijn eigen hoofdstuk (hoofdstuk 6 e.v.); ook daarvoor echter is hoofdstuk 5 in zijn geheel van toepassing.
- c. elk onderdeel van veiligheid (hoofdstuk 5 e.v.) begint met een kort algemeen overzicht; daarna komen uitvoerige lijsten in kleur (de algemeen geldende in blauw, die voor specifieke molens in groen), die desgewenst punt voor punt kunnen worden nagelopen.
- d. de lijsten zijn in sommige opzichten nogal uitvoerig, omdat sterk de nadruk wordt gelegd op de onderhoudstoestand van de verschillende onderdelen; onderhoud en veiligheid zijn immers nauw met elkaar verbonden! De werkgroep is dan ook van mening dat dergelijke aspecten in dit rapport thuishoren.
- e. de lijsten zijn over het algemeen in vragende vorm gesteld omdat zij de betrokkenen o.i. dan dwingen goed over alle punten na te denken. Ook hierdoor is de omvang toegenomen.

f. door de hiervoor omschreven indeling is het rapport geschikt voor zeer verschillende soorten gebruikers:

- de ervaren molenaars zullen de witte gedeelten nog eens kunnen doorlezen (hoewel de gekleurde controlelijsten heel nuttig kunnen zijn omdat 'bedrijfsblindheid' zeker ook bij grote ervaring kan optreden)
- door de zeer volledige opsomming van de onderhoudsaspecten kunnen de lijsten als checklist gebruikt worden bij een (regelmatige) veiligheidsinspectie t.b.v. de eigenaren (molenaars, stichtingen, gemeenten)
- het rapport kan bij de opleiding worden ingepast bij de instructie van leerlingen.

De werkgroep was als volgt samengesteld:

- een bestuurslid van De Hollandsche Molen (voorzitter)
- een afgevaardigde van De Hollandsche Molen (secretaris)
- een bestuurslid van Het Gilde Van Vrijwillige Molenaars
- een afgevaardigde van het Ambachtelijk Korenmolenaars Gilde
- een beheerder/molenaar van een molen.
- een afgevaardigde van de Arbeidsinspectie (6e distrikt).

De werkgroep heeft ook een beroep gedaan op enkele molendeskundigen en molenmakers, die gaarne bereid waren hun kennis ter ondersteuning aan dit werk te verlenen.

Tijdens een aantal gespreksronden is de veiligheidsmaterie op en rond de Nederlandse molens besproken. De meest voorkomende molentypen zijn een voor een de revue gepasseerd, met inbegrip van het werken op de molens.

De leden van de werkgroep hebben ook diverse bezoeken gebracht aan verschillende typen molens om ter plaatse de omstandigheden te aanschouwen.

De papiermolen, die door windkracht wordt aangedreven, wordt nog slechts door één exemplaar vertegenwoordigd, nl. de Schoolmeester te Westzaan. Na een discussie met de molenaar van deze molen over de veiligheidsaspecten, leek het de werkgroep niet nodig deze molen apart in het rapport op te nemen. De molenaar is zich bewust van de problematiek en er zijn voldoende veiligheidsmaatregelen getroffen.

Uit de gesprekken is wel komen vast te staan, dat het voorkomen van ongevallen en het veilig werken ten eerste een kwestie is van mentaliteit. Is men nl. niet bereid om met in achtneming van de meest elementaire beginselen van veiligheid te werken of te handelen, dan zullen ongevallen vroeg of laat niet uitblijven. Ten tweede is veiligheid gebaseerd op kennis van zaken en handelingen. Als men onvoldoende op de hoogte is van de gang van zaken op molens wat betreft werkwijze en technieken, ook dan zal dit tot gevaarlijke situaties aanleiding geven.

Personen die gevaar lopen, kunnen verdeeld worden in twee groepen t.w. mensen die de molen komen bezoeken en zij die in of met de molen werken.

Wat de eerste groep betreft, hiervoor dienen speciale veiligheidsmaatregelen getroffen te worden. Enkele molens zijn eigenlijk alleen geschikt voor het ontvangen van bezoekers als extra voorzieningen worden aangebracht.

De tweede groep (de molenaars, maalploegleden en molenmakers) bewegen zich voor werkzaamheden, controle, reparatie en/of onderhoud, doorgaans door en om de gehele molen.

Vooraf goed onderhoud is van groot belang voor de veiligheid. Noodgedwongen komt men dan bij bepaalde werkzaamheden of handelingen in de buurt van het gaandewerk, ook als de molen in bedrijf is. Het grootste gevaar schuilt dan in de gewenning aan de in molens aanwezige gevaren. Het na korte of langere tijd optreden van z.g. bedrijfsblindheid is van grote invloed.

3. HET NEDERLANDSE MOLENBESTAND

Rond het midden van de vorige eeuw bedroeg het aantal wind- en waterradmolens in ons land circa 10 à 11.000. Daarna begon de terugval door de opkomst van andere energiebronnen. De industrialisatie nam zulke vormen aan dat in 1923 nog slechts een aantal molens resteerde van rond de 3000, die met de wind maalden of als molen gespaard bleven voor de sloop. Het aantal molens is tot in de jaren vijftig steeds blijven dalen; vooral in de laatste wereldoorlog gingen vele molens verloren door het geweld. Nu is de situatie ten goede gekeerd en neemt het aantal weer heel langzaam toe.

Na de oprichting van Het Gilde Van Vrijwillige Molenaars wilde men niet langer alleen de molen als zodanig restaureren, maar deze ook weer maalvaardig afleveren. Van Rijksweg werd bovendien hiertoe in 1966 meer geld ter beschikking gesteld, waardoor een goede basis gelegd werd voor restauratie van de nog aanwezige molens en restanten daarvan.

Volgens het boekje Het Nederlandse Molenbestand, samengesteld door E.Zwijnenberg zijn de aantallen als volgt (per 1 januari '88):

Provincie	Windmolens	Watermolens
Groningen	79	--
Friesland	120	--
Drente	34	--
Overijssel	46	8
Gelderland	115	19
Utrecht	29	--
Noord Holland	123	--
Zuid Holland	216	--
Zeeland	72	--
Noord Brabant	107	8
Limburg	33	42
Totaal	974	77

Het economisch belang van de molens is sinds 1850 natuurlijk aanzienlijk gedaald, maar ook in deze tijd vervullen zij nog een belangrijke functie. In dit verband kan gewezen worden op het volgende:

1. Ongeveer een derde van de molens is gebouwd als poldermolen en voor een deel nog t.b.v. bemaling van polders inzetbaar. In een aantal gevallen is er een hulpaandrijving in de molen geplaatst waardoor men niet afhankelijk is van de wind. Een aantal poldermolens wordt krachtens de z.g. B.W.O. wet (Bescherming Waterstaatswerken in Oorlogstijd) in maalvaardige staat gehouden om bij calamiteiten als noodbemaling inzetbaar te zijn.
2. In 1976 werd het Ambachtelijk Korenmolenaars Gilde opgericht, waarbij ca. 50 windmolenbedrijven zijn aangesloten. Deze stichting heeft zich tot doel gesteld zoveel mogelijk wind- en watermolens opnieuw als korenmolen in bedrijf te stellen. Deze molens vermalen granen tot meelproducten voor de warme bakker en belangstellende particulieren die zelf brood willen bakken: het is het enige type molen dat zijn economische waarde hervonden heeft door de sterk toegenomen vraag naar ambachtelijk gemalen graanproducten.

3. Molens fungeren nu veelal als toeristische trekpleister in een of andere vorm en zijn om deze reden zeer belangrijk voor ons land. Vooral draaiende molens in het landschap hebben een grote aantrekkingskracht op toeristen. Om het draaien met molens in dit verband te stimuleren werd in enkele provincies een draaipremieregeling ingesteld. Bovendien geldt t.a.v. het onderhoud dat een molen beter tien jaar kan draaien dan één jaar stilstaan.
4. Vele molens vervullen een recreatieve functie. Als reactie op de steeds complexere samenleving en de toename van de vrije tijd, vonden vele mensen een prachtige hobby in het draaien of daadwerkelijk malen met de molen. De vrije tijd wordt vooral in het weekend doorgebracht op de molen, waarbij het oude muldersvak weer wordt uitgeoefend. Het Gilde Van Vrijwillige Molenaars organiseert sinds 1970 een gedegen praktische en theoretische opleiding in het werken met de molen. Dit leidde ertoe dat er medio 1988 ongeveer 650 gediplomeerde vrijwillige molenaars waren opgeleid en er met Nationale Molendag in dat zelfde jaar meer dan 600 molens draaiden.
5. Molens, als museum ingericht waarin men de techniek van vroeger kan bekijken, vervullen een cultuur-historische functie. Enkele soorten molens zijn nog volop in bedrijf:
 - De in pt.1 vermelde poldermolens hebben voor een groot deel het karakter van ons land, vooral wat het westen betreft, bepaald. Ook thans wordt met vele van de bestaande molens (op vrijwillige basis) gemalen voor de polder.
 - Onder pt.2 zijn genoemd de korenmolens die zonder twijfel het oudste type zijn. Reeds voor de jaartelling zijn er derg. molens geweest; de eerste gegevens uit onze streken dateren vanuit de Middeleeuwen.
 - De houtzaagmolens hebben een groot aandeel gehad in de opbloei van ons land. De nog aanwezige molens kunnen voor het grootste deel nog hun functie uitvoeren: een drietal zaagt zelfs nog in opdracht, al gebeurt dat niet op zuiver commerciële basis.
 - Er zijn nog slechts 3 papiermolens (Openluchtmuseum Arnhem, de Middeltmolen te Loenen en de Schoolmeester te Westzaan); alleen de laatste is nog dagelijks in bedrijf.
 - Ook de oliemolens zijn er niet meer in zo'n grote getale; regelmatig in bedrijf zijn slechts de molens op de Zaanse Schans, t.w. de Zoeker en de Bonte Hen. Alle anderen zijn buiten bedrijf of slaan alleen nog olie op speciale hoogtijdagen.
 - de eerste pelmolen is in 1639 in de Zaanstreek in bedrijf gesteld: het werd een echte pelmolenstreek, waarbij voor het gehele Westen van ons land en ver daarbuiten werd gepeld. Aanvankelijk alleen gerst tot gort, na 1930 ook veelvuldig rijst. In het begin van deze eeuw namen stoompellerijen het werk in snel tempo over en verdwenen de meeste windpellerijen.
6. Als alternatieve energiebron is voor de historische wind- en watermolen geen rol van betekenis weggelegd. Het rendement is ten eerste veel te laag, ten tweede is de technische constructie daarvoor niet geschikt, zoals uit diverse ervaringen is gebleken.

4. DE JURIDISCHE KANT VAN "VEILIGHEID"

A. Juridische aspecten

In dit hoofdstuk is het slechts de bedoeling globaal in te gaan op de juridische aspecten waarmee rekening gehouden moet worden bij de beveiliging van molens en molenaars.

In de eerste plaats moet natuurlijk gesteld worden dat de molen-eigenaars de morele verplichting hebben de molens zo goed mogelijk te beveiligen om ongevallen met molenaars, maalploegleden en publiek te voorkomen.

Wat is echter zo goed mogelijk en wat zijn de normen waaraan de beveiliging van een molen moet voldoen.

Molens zijn van oorsprong ingericht om als fabriek of bemalingswerktuig dienst te doen. Destijds gaf de Veiligheidswet 1934 en met name het daarbij behorende Veiligheidsbesluit voor fabrieken of werkplaatsen 1938 (V.B.F 1938) veiligheidsbepalingen, waarvan een groot aantal van toepassing was op molens.

Tegenwoordig is de V.B.F 1938 opgenomen in de Arbeidsomstandighedenwet en moet dus ook nu als basis norm dienen voor de beveiliging van molens. Specifiek voor molens is artikel 98 a) van het V.B.F. 1938 dat aangeeft dat molenwieken voor zover zij gevaar opleveren doelmatig moeten zijn afgeschermd. Ook in andere artikelen komen regelmatig de termen doelmatig, zo goed mogelijk en redelijk voor. De beoordeling van deze termen is door de wet gegeven aan de Arbeidsinspectie.

Ook dit rapport geeft in feite een nadere aanvulling van deze termen.

Deze basisnormen van het V.B.F. 1938 spelen zowel bij strafrechtelijke als civielrechtelijke aspecten een belangrijke rol.

Strafrechtelijk

Bij het strafrecht stelt de overheid regels aan de burgers. Ook de Arbeidsomstandighedenwet (Arbowet) valt onder het strafrecht. Bij het niet of onvoldoende naleven van de bepalingen van deze wet kan de Arbeidsinspectie door middel van een eis of procesverbaal naleving afdwingen.

De Arbowet is opgesteld ter bescherming van de werkende mens, maar er zijn ook bepalingen in opgenomen ter voorkoming van gevaar voor derden (publiek).

Welke molens vallen nu onder de werkingssfeer van de Arbowet?

Gesteld kan worden dat alle molens die nog in bedrijf zijn aan de bepalingen van de Arbowet moeten voldoen. Slechts een molen met een alleen werkende molenaar, die tevens eigenaar is van de molen en geen publiek toelaat, zal hierop een uitzondering vormen.

Verder moeten nog genoemd worden het jongerenstatuut en het Arbeidsbesluit Jeugdigen (gebaseerd op de Arbeidswet 1919), waarin bepaald is, dat jeugdigen onder de 18 jaar geen arbeid mogen verrichten die afbreuk

doet aan hun veiligheid. Jeugdigen vanaf 16 mogen alleen onder goede begeleiding voor lesdoeleinden werkzaamheden in molens verrichten.

In principe is de eigenaar verantwoordelijk voor de veiligheid op de molen; het is echter mogelijk dat hij bepaalde taken met betrekking tot deze veiligheid aan de molenaar geeft. De Arbowet (art.31) schrijft dan wel voor dat deze taken nauwkeurig omschreven moeten worden en dat ook de daarbij behorende bevoegdheden en middelen die de molenaar krijgt, vastgelegd moeten worden. Het bovenstaande geeft aan dat een goed veiligheidsreglement opgesteld moet worden dat zowel naar de molenaar als naar de eigenaar duidelijkheid verschaft m.b.t toezicht, organisatie van de werkzaamheden, instructie aan maalploegleden, toelaten van publiek, plaatsen van afschermingen, onderhoud, melding van tekortkomingen etc.

Bij het begaan van een strafbaar feit of gedraging ingevolge de Arbowet kan het Openbaar Ministerie zowel tegen de eigenaar als tegen de molenaar of beiden een strafvervolgning instellen!

Civielrechtelijk

Het civielrecht heeft betrekking op de aansprakelijkheidsrelatie van de ene burger t.o.v. de andere burger. Tegenwoordig gaat ook in Nederland de civielrechtelijke procedure na een ongeval een steeds belangrijker rol spelen. Via het civielrecht proberen het slachtoffer of de familieleden geleden materiele en/of immateriele schade op de veroorzaker te verhalen. In de Verenigde Staten zijn daar hoge bedragen mee gemoeid, maar ook in ons land beginnen de claims steeds hoger te worden. Ook ziektekostenverzekeraars proberen kosten te verhalen op de aansprakelijke. Het strafrechtelijk onderzoeksrapport opgemaakt door de Arbeidsinspectie of de politie kan daarbij een belangrijke rol spelen. Uit dit oogpunt is het verstandig een goede W.A. verzekering af te sluiten, waarbij voorop blijft staan dat bij grove nalatigheid ook de verzekeringsmaatschappij kan afzien van uitbetaling van de geclaimde schade.

B. Verzekeringen

Als men voor zijn beroep of hobby met molens draait of maalt, is het een verstandige zaak extra verzekeringen af te sluiten. Welke risico's men loopt bij het malen of draaien met molens is hiervoor reeds duidelijk uiteengezet. De volgende mogelijkheden zijn beschikbaar voor een afdoende verzekering tegen eventuele financiële gevolgen.

1. Ongevallen verzekering

Bij een ongevallenverzekering wordt een bepaald bedrag uitgekeerd in geval van overlijden of van blijvende gehele of gedeeltelijke invaliditeit.

Het Gilde Van Vrijwillige Molenaars heeft bijvoorbeeld een verzekering voor haar leden met uitkeringen:

- in geval van overlijden van fl.20.000,-
- in geval van blijvende invaliditeit maximaal fl.40.000,-
(afhankelijk van de ernst van de invaliditeit)

Men moet deze verzekering dus niet verwarren met een ziektekostenverzekering; zij dient om de directe financiële problemen, die kunnen ontstaan door bijvoorbeeld het verlies van een werkkring ten gevolge van invaliditeit, enigszins te kunnen opvangen.

2. Wettelijke aansprakelijkheidsverzekering (W.A.)

Dit soort verzekering dekt schade in alle gevallen dat men letsel toebrengt of schade berokkent aan derden en men daar juridisch aansprakelijk voor wordt gesteld. Gedurende de jaren dat er weer zeer frequent wordt gewerkt met molens is wel bewezen dat het afsluiten van een dergelijke verzekering geen overbodige luxe is. Ook hier heeft het Gilde Van Vrijwillige Molenaars gezorgd voor haar leden: deze zijn vanaf de opleiding allen verzekerd. Het verzekerde bedrag is hier per geval fl. 1.000.000,-, met uitsluiting van eigen risico.

3. W.A. met uitsluiting van de opzicht clausule.

Deze verzekering is in principe een uitbreiding op de hiervoor genoemde W.A.verzekering, daar hier een bepaalde clausule uit de voorwaarden is geschrapt. De geschrapte clausule sluit n.l. vergoeding uit van schade door de verzekeringnemer toegebracht aan goederen welke hem in beheer en/of gebruik door de eigenaar ter beschikking zijn gesteld. Dit zelfde kan gezegd worden van een molenaar die een molen beheert en/of in bedrijf stelt met goedvinden van de eigenaar zonder dat hier van enerlei dienstverband gesproken kan worden. In wezen geldt dit dus alleen voor personen die als vrijwillige molenaar in hun vrije tijd met molens bezig zijn. Het is een verzekeringsmogelijkheid via het Gilde, die open staat voor al haar leden in opleiding of als geslaagd lid actief malende met een molen.

De verzekeringnemer dient dus als molenaar juridisch wettelijk aansprakelijk te zijn voor de schade ontstaan aan een molen door een foutieve handeling of nalatigheid. Het defect raken van enig onderdeel tijdens het malen of draaien met de molen door b.v. ouderdom of slijtage of als er niet gesproken kan worden van schuld, valt hier dus buiten.

Een belangrijk voordeel van deze verzekering is, dat ook productaansprakelijkheid er onder valt. Zou een korenmolenaar een product leveren dat verontreinigd is waardoor de afnemers ziek worden, dan is de schade die hieruit voortvloeit gedekt.

Bij uitkeringen op basis van deze verzekeringsvorm is een maximum gesteld van fl. 100.000,- per geval. Deze verzekering kent een eigen risico van fl. 250,- voor schaden aan de molen en fl. 100,- voor ander-soortige schaden. Het Gilde neemt deze eigen risico bedragen voor haar rekening.